

HOZZÁSZÓLÁS

EÖRSI GYULA a jogi tudományok kandidátusa:

A magyar jogpozitivizmussal kapcsolatban azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, hogy hogyan hatott a jogpozitivizmus a felszabadulás előtti magánjogi tudományra és hogyan gátolta szocialista polgári jogi tudományunk kiépítését.

1. Ami áll a jogbölcsleletre, az nagyjából áll a magánjogra is. A félgymnasti helyzet, a kapitalista és volt nemesi osztályok összefonódása, ennek során a feudális maradványok fenntartása, sőt a Horthy-fasizmus idején való kiterjesztése és ezzel egyidejűleg olyan ütemű kapitalizálódás, amely a viszonylag rövid és bátortalan klasszikus kapitalizmust hamar átnövesztette a monopolkapitalizmusba, a feudalizmussal súlyosan terhelt állami berendezkedést pedig igen hamar imperialista tartalommal is megtöltötte, — ez volt az az objektív folyamat, amely a magánjogot alakította, amely a századforduló körüli és azt követő magánjogi tudomány talaja volt. A magánjog rendeltetése az volt, hogy fenntartsa a hűbéries jellegzetességeket ott, ahol az uralkodó osztályok kompromisszuma és az elnyomás, a kizsákmányolás ezt kívánta és gyorsan kiépítse a kapitalista, majd csaknem egyidőben a speciálisan a monopolkapitalizmusra jellemző intézményeket, ahol az imént említett körülmények ezt írták elő.

Ebben a helyzetben a magánjogi tudomány művelői számára főképpen a következő két kérdés volt döntő jelentőségű:

a) a fennmaradt feudális vonásokkal telített intézmények sorsa,

b) a monopolkapitalizmus jelenségeit rohamosan magára öltő kapitalizálódás.

Ez a két kérdés a jogtudomány művelőinél különbözőképpen tükröződött. A hivatalos tudomány — a nagy kézikönyvek szerzői —: Wenczel, Hercegh, Zlinszky, Reiner előkelően begombolkoztak. A történeti iskola méltósággteljes és hazafiaskodó frázisaiba burkolódzva tekintetüket az 1848. előtti jogunkra szegezték és valószínűleg azt szerették volna, ha a kapitalizmus jogintézményei vagy meg sem jelentek volna, vagy ha már ez nem lehetséges, legalább Werhőczy is már felvette volna őket a Hármaskönyvbe.

Szívében velük tartott a kor legjelentősebb magánjogásza, Grosschmid Béni is, de ő sokkal gondolkodóbb volt annál, semhogy esztét is elzárta volna a tények elől. Mélységesen feudális szemlélete nem gátolta meg abban, hogy az imperializmus korának nem egy jellegzetességét észre ne vegye. Gyakran élesen elválk benne a *feudális pompát visszasíró sovíniszta közjogász és a monopolkapitalizmus kozmopolitizmusra hajló magánjogásza*. A Jogszabálytanban így ír: »A rómain és az angolon kívül alig van még egy államiság, amely annyira nemzeties és a nemzeti jellemmel annyira bensőleg egybeforrt s oly jellegze-

tesen kidomborodó köz- és magánjogi intézményvilágot volna képe felmutatni, mint a mi 48. előtti államrendszerünk.«¹ Ugyanebben a munkájában ezzel szemben megállapítja: »... a művelt emberiséget egybeláncoló egyetemes jog a megvalósíthatás lehetőségétől nem áll oly annyira távol, mint az egyetemes... nyelv«.² Vegyül benne egyfelől a *spekulatív történeti iskola művelője* és a *naív természetjogász*, másfelől az *imperialista elnyomó hatalom spekulációtól és naivitástól mentes brutalitásának regisztrálója*. Egyfelől így ír: »... a jog uralmának legfőbb alapja és biztosítója a jog- és igazságérzet. Vagyis, hogy az emberekben bensőleg él a jog. Ami, mondom, nem külső, hanem belső valami.«³ »... a kicsinyek társasága megkapó tanúsága annak, hogy a jogeszmé olyasvalami, ami az ő csírájában vele születik az emberrel. Adunk valami játékszert vagy harapuivalót az egyiknek; legott a másik ugyanolyat és ugyanannyit követel... Ez mintegy a jogi egyenlőség, az aequalis divisio elvének a megjelenése. Már két-három éves gyermekek a tulajdoni viszonyokat kutatják. Például, hogy ez a ruhadarab vagy ez az óraláncz, az a ház kié? ... Már ez a tulajdon intézményének mintegy a velünk születtségére vall.«⁴ »... a joguralom alapeszméje emberi lényünkkel adott felsőbb isteni sugallat, amely ekként önnön magán nyugszik, miként az égi testek rendszerében az álló csillag«⁵ »... a jog u. i. képződvény, miként az élő nyelv«⁶, sőt »... ott van az igazság eszméje, az emberi lélekben élő jogérzet, a mely több mint minden főhatalom.«⁷ Másfelől ettől az illúziókkal teli spekulatív és gyakran naív szemlélettől eltérően ezt írja: »... »inter arma silent musae«, ami azt is jelenti, hogy a hol az államjog az ő nagy vaskos kérdéseivel megmozdul és vitáiban megzördül, e mellett a magánjogi kérdések csak olyanok, mint Toldy Miklós nagy buzogánya mellett a velencei munkás az ő kicsi penceljeivel vagy ecsetkéjével.«⁸

Grosschmid példája azt mutatja, hogy a feudális szemlélet és érzélemvilág sem gátolhatta meg azt, hogy az igényes tudós észre ne vegye a gyors imperialista átalakulás jeleit. Grosschmid azonban ennek az átalakulásnak nem volt tudatos előmozdítója, mint ahogy a spekulatív természetjog és történeti iskola sem volt erre a szerepre alkalmas. Tudatos előmozdítói Szász- Schwartz Gusztáv és társai voltak, legfőbb ideológiai fegyverük pedig a jogpozitivizmus volt. A jogpozitivizmus a magánjog terén az imperialista jogintézmények számára szántotta fel a talajt, ugyanakkor a magyar viszonyokra jellegzetes módon, sokkal nagyobb sikerrel irtotta a *klasszikus kapitalizmusra* jellemző elméleti megnyilvánulásokat, mint a *feudális intézményeket*.

¹ Grosschmid: Jogszabálytan, Athenaeum, 1905. 39. old.

² id. m. 12. old.

³ id. m. 1. old.

⁴ id. m. 2. old.

⁵ id. m. 7. old.

⁶ id. m. 11. old.

⁷ id. m. 5. old. (Kiemelés tőlem.)

⁸ id. m. 21. old.

2. Hogyan forгатják a kiléncszázaz évek tudatosabb magánjogászai a jogpozitivizmus fegyverét? A feudális maradványok fennmaradása és a monopolkapitalizmus gyors beköszöntése arra vezet, hogy a jogpozitivizmus a magyar magánjog terén az egyes szerzőknél részint eklektikusan, más irányzatokkal keverten; részint összesűritve, különböző létszakait egyidőben élve jelenik meg. Megtaláljuk *hőskorát*, amikor szigorú tudományosságra tart igényt és igen derűlátó tudományossága kilátásait illetően. Átv teszi a mechanikus természettudomány exakt és dialektikaellenes módszereit és a világegyenlet illúziójának a jog terén megfelelő világjog kozmopolita optimizmusát hirdeti. E hőskorában azok ellen az erők ellen harcol, amelyek a monopolkapitalizmus *kifejlődését akadályozzák*. Egyidejűleg, ugyanazoknál a szerzőknél megjelenik a jogpozitivizmus, mint már a monopolkapitalizmus *fennmaradását veszélyeztető* erők elleni harc eszköze, az elaggott, lapos és sunyító jogpozitivizmus a maga agnoszticizmusával, az elnyomó, majd fasizáló erők iránti gyáva »megértő« objektivizmusával, félreállításával.

3. A magyarországi magánjogi pozitivizmus kiemelkedő tudományos alakja Szász-Schwartz Gusztáv. Szász-Schwartz a jogeszmé kultuszát misztériumnak; nem tudománynak nevezi.⁹ Célja »tudományunk kijózanítása az absztrakt bölcseleti spekulációból.«¹⁰ Főként három irányzat ellen hadakozik: a »spiritualizmus«, azaz az »absztrakt bölcseletnek a jogi téren való visszaélése«¹¹ ellen, a »naturalizmus«, azaz a természettudományból vett olyan hasonlatokat, mint az pl., hogy az állam élő organizmus, szószerint vevő misztikus spekulációk ellen és a »formalizmus«, vagyis a dogmatikus üres logikai játszadozás ellen. Nem az okot kell szerinte kutatni, hanem a célt: »... a célszerűségi szempontot eddigi magánjogunk majdnem teljesen elhanyagolta. A büntetőjog minden tankönyve a büntetés céljával kezdi fejtegetéseit... Magánjogi dogmatikánk a jogtétel céljáról mit sem tud.«¹² Majd: »Ezen (jheringi) racionalizmus... szemben a mostani módszerrel, mely a jogviszonyok *filozófiai* magját (mely önkényszerű), *organikus* struktúráját (mely nincs) és *logikai* kényszerűségeit keresi (mely erőszakolt), minden jogtételnek *rációját, célját* keresi, keresi a gyakorlati igényt, amely azt előköltötte és ezen *gyakorlati cél világításában* ismeri fel a törvény értelmét is.«¹³

Ha megvizsgáljuk azt a frontot, amelyet Szász-Schwartz önmagával szemben felállít, a következőkre juthatunk:

Amit ő »spiritualizmus«-nak nevez, az részben a *klasszikus kapitalizmus* magánjogi elméleteit jelenti, főként az akarat előtérbehelyezését a magánjogi viszonyokban. Az ugyancsak idetartozó történeti iskola pedig az akkori Magyar-

⁹ Szász-Schwartz: Új irányok a magánjogban, Athenaeum, 1911. 113. old.

¹⁰ id. m. 100. old.

¹¹ id. m. 59. old.

¹² id. m. 99. old.

¹³ id. m. 99—100. old.

országban a *feudális intézményeknek* »nemzeti« intézményekként való igazolását jelentette. Szászy-Schwartz tehát itt a feudális maradványok és a klasszikus kapitalizmus ellen harcol a monopolkapitalizmusért.

Valamivel bonyolultabb a »naturalizmus« elleni harc. Ez főként a Gierke nevével fémjelzett organikus elmélet ellen irányul, amely imperialista elmélet és előfutárja a német nemzeti szocialista elméletnek. Ezen a téren tehát Szászy-Schwartz az imperializmussal kerül szembe? Részben valóban szembekerül annak egyik egyáltalán nem általánosan jelentkező elméletével. Meg kell azonban jegyezni, hogy a magyar viszonyok között az állam mint »élő organizmus« sokkal inkább jelentette a szent-korona országát, a feudális magyar államot, mint a monopóliumok »szerveztek« államot. Szászy-Schwartz harca ezen a téren elsősorban a szent-korona-tan misztifikátorai ellen irányul, ha ezt itt ilyen világosan nem is mondja ki. Az organikus iskola elleni harc az akkori magyar viszonyok közt ugyanis nem annyira a monopolkapitalizmust gátló, mint inkább a *feudális maradványokat gyengítő* magatartás.

A »formalizmus« elleni harc pedig ismét a *klasszikus kapitalizmus* szerét toló tudomány, elsősorban a német pandekta-irodalom Szászy-Schwartz számára túlzó képviselői ellen irányul.

A három »ellenséges« elmélet elleni harc tehát jellemző módon legalább annyira irányul a túlhaladott klasszikus kapitalista elméletek és intézmények ellen, mint a feudális maradványok ellen. Bármilyen heves tüzet irányított is Szászy-Schwartz a misztifikáló elméletek ellen, amelyek az akkori Magyarországon a Werbőczytől kiinduló »jogfolytonosságot« igazolták 1848. lehető elfeledtetésével, a feudális maradványok maradtak és a monopolkapitalista jogintézmények kiépültek. Ennek főként az a magyarázata, hogy a feudális maradványoknak ekkortájt széles osztályalapja volt, míg a klasszikus kapitalista nézetek meggyökeresedve sem voltak és komoly patrónusaik sem akad-
tak.

Ha pedig az okkutatás kizárását és a célkeresés előtérbehelyezését tekintjük, ennek meghirdetett és Szászy-Schwartznál őszintén hirdetett alapja a pozitívista harc a metafizikum ellen, a tudományosságért. Objektív tartalma és következménye azonban, — akár akarta ezt Szászy-Schwartz, akár nem, — a jog terén a kialakuló, majd fennálló monopolkapitalista rendszer elfogadása és kiszolgálása. Az okok kutatásáról való agnosztikus lemondás a természettudományok terén sem éppen tiszteletreméltó, de a jogtudomány terén még sokkal ártalmasabb; struccszerű magatartás az imperializmus irányában.

Szászy-Schwartz programja: »... Az újabb dogmatika 1. *gyakorlatibb*, 2. *exaktabb* és 3. *egyetemesebb*, mint a régi« írja. A *gyakorlatiság* követelménye a jognak az uralkodó osztály fennálló gazdasági és társadalmi szükségleteihez való igazítást, a jogintézmények korszerűsítését jelenti. Az *exaktság* követelménye a jellegzetesen pozitívista mechanikus természettudományi módszer alkalmazását sürgeti, a szellemtudományoknak természettudományokká való

átváltoztatását.¹⁴ Az egyetemesség követelményében megjelenik az imperializmusra jellemző kozmopolitizmus, nyilván mert a magánjog és kereskedelmi jog egységesítését az imperialista világgazdaság napirendre tűzte. Ezért látjuk, hogy a feudális Grosschmidnél, a pozitivista Szászy-Schwartznál és a szociáldemokata Ágoston Péternél egyaránt szerepet játszik a világjog imperialista célokat szolgáló gondolata.¹⁵

A gyakorlatiság, exaktság és egyetemesség követelményével tehát Szászy-Schwartz, a korabeli európai burzsoá magánjogi tudomány széles látókörű ismerője, e tudomány fegyvereivel a hivatalos magyar magánjogi tudomány misztifikáló werbőczyánus táblabírái ellen fordul és a kialakuló monopolkapitalizmus magánjogának kifejlesztésében segédkezik.

4. Vizsgáljuk meg a magánjogi tudomány egyik fonalán a »gyakorlatiság és exaktság« pozitívista követelményét.

A klasszikus kapitalizmus *akaratelmélete* abból indult ki, hogy az egyén akarata a legfontosabb magánjogot alakító tényező. Ez a szabadverseny klaszszikus kapitalizmusnak egyik legfontosabb magánjogi alapelve. A jogpozitivizmus számára azonban az akarat előtérbehelyezése már »nem gyakorlati és nem exakt«. Ennek a felismerésnek, ha tetszik, »belátásnak«, az oka az, hogy a monopolkapitalizmus felé fejlődő társadalom számára az egyéni akarat előtérbehelyezése valóban egyre kevésbé gyakorlati. Elterjednek a nagyvállalatok, velük a jogi személyek. Ezeknek működését a magánjognak elő kell segítenie. Az akaratelmélet ezt gátolja, mert a jogi személyeknek *akarata nincs*. Az akarat elem háttérbeszorul és előtérbe kerül az érdek objektív eleme. A jogviszonyokat mozgató elem tehát *nem az akarat*, hanem az érdek lesz. A gyáripár fejlődése blankettaszerződésekre vezet: ezek feltételeinek meghatározásában az egyik fél *akarata* *nincs szerepe*. A forgalom terén gyorsaságra, biztonságra van szükség; az akarat rejtett, de az akaratnyilatkozat felismerhető. A jogügyletek terén a döntő elem az *akarat helyett a nyilatkozat* lesz. A rendszeres forgalomban

¹⁴ Az exaktságról Szászy-Schwartz ezt írja: «Tudományunk exaktabb lett az utolsó 25 év alatt. Mit jelent az exakt? Az exakt predikátumot a természettudósok szeretik hangoztatni az ugynevezett szellemi tudományokkal szemben, amelyek a természettudósok szerint »nem exaktak«. E szóval pedig először azt akarják kifejezni, hogy a természettudósok érzékileg ellenőrizhető tényeket adnak elő, ellentétben a szellemi tudományokkal, melyek többé-kevésbé spekulatív természetűek... És másodszor: hogy a természettudomány eredményei számokkal kifejezhető mérések eredményei, míg a szellemi tudományok ily mérést nem engednek... A különbség a két csoport közt csak viszonylagos... a törekvés a szellemi tudományok terén is kétségkívül abban az irányban tart, hogy minél exaktabbakká váljanak. Ezt a törekvést némelyek úgy fejezték ki, hogy a szellemi tudományokat természettudományokká kell átváltoztatni...» (id. m. 150. old.).

¹⁵ Szászy Schwartz elpanaszolja, hogy a jogot elszigetelte, differenciálta a nyelvek kialakulása és az, hogy a latin kiszorult a jogi nyelvből, majd így folytatja: «Napjaink jogtudománya arra törekszik, hogy a *nemzetek* és a *jogágak* szerinti eldarabolás bajait egy *egyetemes jogtudomány* által ellensúlyozza... Ez az összefoglalás pedig két irányban történik: az *összehasonlító jogtudomány* és az *általános jogtan irányában*.» (id. m. 248. old.) Ágoston Péter pedig így ír: «A művelt nemzetek joga ma már rokon s nemzeti sajátosságok a házassági vagyonjogot és örökjogot kivéve, más jogviszonyokban már nincsenek.» (A jövő polgári törvénykönyvének tervezete, 1916. 7. old.).

üzleti szokványok, usance-ok alakulnak ki, amelyeket akkor is kikötöttnek kell tekinteni, ha a felek létezésükről sem tudtak, azokat tehát *nem is akarthatták*. Mivé lesz az akarat, mint legfőbb jogmozgató erő ilyen körülmények közt? Metafizikumká, lomtárba való ócskasággá. A megokolást pedig a jogpozitivizmus adja: Jhering, Duguit, nálunk Szászy-Schwartz.

Ennyiben áll azonban csak az akarati elem háttérbeszorítása? Nem. Az imperializmus ennél jóval többet követel magánjogától. Azt követeli, hogy Ábrahámként áldozza fel saját fiát, a magánautonómia elsődlegességének elvét. Szászy-Schwartz, a tudatos individualista polgár ezeket írja: »Minden norma szükségképeni és egyedüli tartalma nem valamely *jog* megadása, hanem *kötelességszabás*. A jogtudomány nem más, mint a *kötelező*, azaz a *parancsoló és tiltó* tételek tudománya.«¹⁶ »Tényleg az egész »jogtudományt« akár »kötelességtudománynak« is lehetne nevezni, sőt ha a nyelvhasználat már nem döntött volna, én az utóbbi kifejezést ajánlatosabbnak is tartanám.«¹⁷ »... A jog nem az, amit én akarok, hanem, amit az állam akar.«¹⁸ »... Az alanyi jog nem is más, mint a tárgyi jog egy-egy parancsában kifejezett kötelesség a benne érdekelt személy oldaláról felfogva.«¹⁹ Itt az akaratelméletek üldözése már nem a fejlődő kapitalizmus útját egyengeti a forgalmi akadályok elhárítása révén, hanem az egyént a legdurvábban elnyomó imperializmust védelmezi. Az egyén, akiért a klasszikus kapitalizmus éjjeliőr-állama fennállt, teljesen rabja lett a »tárgyi jog«-nak, az államhatalomnak, vagyis az azt mozgató monopolista erőknél. A kapitalizmus fejlődését elősegítő »felvilágosult« jogpozitivizmusból az imperializmus porkolábja lett: ennek egyik tünetét figyelhetjük meg az előbbi idézetében.

5. Szászy-Schwartznak ez a kendőzetlen szókimondása azonban nem felelt meg az uralkodó osztályérdekeknek. Az egyén jogfosztottságát tetszéstősebb, illúziókat keltő elméletek ostyájában kellett beadni. Ezt a célt szolgálja a jogpozitivisták magánjog legismertebb tétele az egyén *szociális funkciójáról*, ez a félrevezető tétel, amely tárt kapu a pozitivisták felfogásnak a monopolkapitalizmus síkján jelentkező ellenkezője, a fasiszta misztifikáció, a misztikus organikus elméletnek az egyénre vetítése felé.

A kilencszázas évek magyar magánjogi irodalmában ez a tétel főként Meszlény Arthurnak »A svájci polgári törvénykönyvről« c. 1909-ben megjelent munkájában jelenik meg. Meszlény e munkájában a pozitivizmushoz közelállónak vallja magát; »szociológiai módszert« igyekezett alkalmazni. Könyve első száz oldala valóban a pozitivisták áltudományosságra jellemző szempontalan szociográfiai adathalmaz Svájciról. A »társadalmi« szemléletet igyekszik egyébként is kidomborítani a munkában; a *szabadverseny* beren-

¹⁶ Új irányok: 161. old.

¹⁷ id. m. 183. old.

¹⁸ Parerga: 1912. 20. old.

¹⁹ Új irányok 184. old.

dezkedésében is a *társadalmi szervezés* egy formáját látja. Ezt írja pl.: »A társadalmi gazdaságnak liberális rendezése is csak a társadalmi összműködés szabályozásának egy adott formája.«²⁰ Ez a »társadalmi« szemlélet ugyancsak pozitivistá módon a meglévő igazolását, az óvatos, szerves »továbbfejlesztés« elvének hirdetését, a feudális elemekkel való előnyös kiegyezés politikáját szolgálja; a svájci polgári törvényről azt írja, hogy »ez a törvény szerves produktuma Svájc uralkodó termelési, gazdasági, társadalmi körülményeinek... s ezt a természetességet, ezt a szoros kapcsolatot az anyafölddel vajjon minek köszönheti? Nem elavult intézmények mesterséges életbentartásának, nem idegen berendezések nemzetiszínű bemázolásának...: hanem a hazai társadalmi, gazdasági viszonyok gondos és szeretettel teli tanulmányozásának... józan és megfontolt magánjogi politikájának, mely fejleszt anélkül, hogy fölösleges módon rombolna, mely a meglévőt kíméli és felhasználja anélkül, hogy ahhoz maradi és csökönyös módon ragaszkodnék.«²¹

Az egyén szerepének kijelölése azonban az, ami a legjellegzetesebb. Jellegzetes már azért is, mert az itt mutatkozó zavarosság jelzi, hogy a szociális funkcióról szóló tan pozitivistá alapja ellenére csupa csábítás a misztifikálás felé. Meszlény így ír: »A munkakör, amely az egyest a társadalmi szervezetben elfoglalt állásából kifolyólag megilleti... jogosítvány is, de egyuttal kötelezettség is, csak úgy, mint a közjogi funkciók. Nem illik bele a római jogelmélet által kifejlesztett »alanyi jog« fogalmába... A társadalmi szervezet joga csak annyiban és azért ruházza fel a társadalom egyes tagjait az e fogalom alá eső jogosítványokkal, hogy az őket bizonyos előfeltételek alapján megillető társadalmi funkciót helyesen tölthessék be. E jogosítványaikkal ők nem rendelkeznek kényük-kedvük szerint... azokban jog és köteletség elválaszthatatlan módon egybe van forrva. És e az köteletség főként és elsősorban arra vonatkozik, hogy a jogalkotás megfelelően annak a funkciónak, amelynek betöltése végett a jogosítvány adódott.«²²

6. A fentiek természetesen csak kiragadott példák a magyarországi pozitívizmus magánjogi megnyilvánulásaiából. Az említett szerzők korántsem az egyedüliek. Az is kétségtelen, hogy műveikben sok olyan vonás található, amely nem jellemző a pozitívizmusra. Szászy-Schwartz gyakran harcol *általában* kapitalista jogintézményekért, Meszlény Arthur élete későbbi folyása során a pozitívizmustól eltávolodott. Mégis ebből a néhány példából is megállapítható, mi volt a pozitívizmus hatása a magyar magánjogi tudományra a kilencszázas évek elején.

Hathatósan segített a klasszikus kapitalizmusnak monopolkapitalizmussá való átalakításában és harcolt, de kevés sikerrel, a feudális maradványok ellen.

²⁰ A svájci polgári törvénykönyvről, 1909. 103. old.

²¹ id. m. Előszó III—IV. old.

²² id. m. 104—105. old.

Mintegy egy évtizeddel később lépett fel mint a jogbölcselet terén és jóval tovább, a felszabadulásig, sőt azon túl is élt; ebből következik, hogy félreérthetetlenebbul szolgálja az imperializmust, mint jogbölcseleti téren.

Ha későbbi szerepét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy főleg két vonása volt ártalmas. Az egyik: elzárkózó visszahúzódása a magánjog szabályainak körébe, az agnosztikus pozitivisták magatartásához hasonló; tudatosan hirdetett közönye az e szabályokat kibocsátó állam iránt, a másik a szociális funkcióról szóló hamis, leplező tanítása.

a) Az agnoszticizmus azt hirdeti, hogy vannak ésszel megismerhetetlen jelenségek. Ez a jog terén passzív belenyugvást jelent abba, hogy a jog olyan, amilyen. A kialakuló fasizmus azonban aktivitást követel: ennek érdekében az ésszel állítólag meg nem ismerhető jelenségeket »intuációval«, »ösztönnel« stb. igyekeznek »megragadni«. Így fordul át az agnoszticizmus a fasiszta mitoszteremtés világába, így változik át a pozitívizmus önmaga ellentétévé ugyanannak a hatalomnak megváltozott igényei szolgálatában. Ugyanakkor azonban az agnosztikus pozitivisták passzív magatartásának egy sajátos neme is tovább él. Ez a magatartás pl. a *Horthy-korszak* hivatalos magánjogászainál azt a hitvallást jelentette, hogy a magánjogász csak a magánjogi kérdésekkel törődjék, a többi a közjogászok dolga. A fasiszta intézkedéseket egyes magánjogászok átutalták a közjog körébe, megállapították a közjog behatolását a magánjogba és kimondták hatáskörük hiányát a közjogias, köztük a fasiszta intézményeket illetően. A magánjog szabályai mögé elbújtak a fasizmus térhódítását látva. A *felszabadulás után* pedig ugyanez a szemlélet arra vezetett, hogy egy ideig jogászaink túlnyomó többsége arról beszélt, hogy most a közjog méginkább behatol a magánjogba, a »közérdek« még fokozottabban érvényesül a magánérdek rovására. Még kiemelkedő jogászaink számára sem vált tudatossá hosszú ideig, hogy ez a felfogás, ha következetesen végigviszik, nem állít kevesebbet, mint azt, hogy új berendezkedésünk tovább folytatja, sőt fokozza a megelőzőt: a fasizmust.

b) A szociális funkció tanával lényegében ugyanez a helyzet. Ez azt hirdeti, hogy minden embernek megvan a maga helye, szerepe a társadalomban, de »társadalom« alatt a fennálló monopolikapitalista társadalmat érti. A szociális funkció tana is talaja lett a fasiszta misztifikációnak: a »népközösség« tagja a valóságos élőlényként felfogott nemzeti szocialista állam sejtjévé lett. Itt is tapasztalható tehát a pozitivisták tétel átfordulása mitosszá. Ugyanakkor a szociális funkció tana a *Horthy-korszak* hivatalos jogtudománya számára a fennálló rendet mentegető fügefalevél: az államnak nem egy elnyomó intézkedését szociális kötelezettséggé minősítéssel mentesítették az elmarasztalás alól. A *felszabadulás után* pedig kommunista és nem-kommunista jogászok egyaránt megállapították, hogy most már minden jogosultság fokozottan szociális funkció ellátását szolgálja. 1945–47-ben sokan Duguit műveit kerestük és olvastuk, tőle igyekeztünk útmutatást kapni a szocialista polgári jog felépíté-

séhez.²³ Figyelmen kívül hagytuk, hogy e felfogás az egyént a társadalom gépezetének csavarjaként szemléli, a társadalmat pedig osztálymentes gépezetnek tekinti. Figyelmen kívül maradt, hogy végső elemzésben ez a felfogás is arra a logikai következtetésre vezet, hogy népi demokráciánk a fasizmus folytatója, sőt fokozója.

Hogy ezen az úton meddig lehetett elmenni, arra jellemző, amit egyik volt egyetemi tanárunk írt 1947-ben és ismételt meg »óvatosabb« fogalmazással 1949-ben: »Ez a magánjogi és gazdasági rend a századforduló, de különösen az első és mindinkább második válágháború óta Magyarországon nagy átalakuláson megy át. Ez főleg abban jut kifejezésre, hogy *mindjobban szövik át magánjogi intézményeinket közjogi elemek*, ami viszont annak a következménye, hogy társadalmi gazdálkodásunk átalakulóban van: *az állami beavatkozás mindjobban háttérbe szorítja az egyéni kezdeményezés szabadságát*. Az egyéni szabadság lassan átalakul »szociális funkcióvá« (Duguit).«²⁴

Mi az ideológiai forrása ennek a hazug következtetéseket rejtő felfogásnak? A pozitívizmus elkődösítő felfogása az államról. A pozitívizmus felépésére ugyanis egyebek között az is okot adott, hogy a kialakuló monopolkapitalizmus viszonyai között a tőkésosztálynak szüksége volt valamiféle »társadalmi szemléletre«. A jogpozitívizmus ezt adta meg úgy, hogy elleplezte az osztályellentéteket. A jelenségeket egy nemlétező, általa elképzelt homogén társadalomba állította bele, valamiféle hangyák vagy méhek együttműködő szorgos társadalmába, amelyben osztályharc nincs, csak egyes megfélemezendő rakoncátlanok vannak és amelyben az állam egyformán mér mindenkinek.

Ez a velejéig hazug szemlélet különösen erősen gyökeret vert a magánjogászok tudatában. A magánjog ugyanis szerkezetileg mellérendelt jogalanyok jogviszonyait tárgyalja. E jogviszonyokban az állam sem mint közhatalom lép fel. Így a burzsoá magánjogászok számára az állam a maga valójában igen távoli, a kutatás körén kívül eső forrás, amelynek szabályai a jogalanyok vitáit igazítják el, és pedig — így látszott a felületen, — pártatlanul.²⁵ Ez a magánjogászai elzárkózás, ez az államról és társadalomról alkotott pozitívista elképzelés gátolta a felszabadulás után annak felismerését, hogy az államhatalom jellege döntően megváltozott, hogy a közérdek és magánérdek szembenállásának burzsoá misztifikációja teljesen értelmét veszítette, hogy a tőkéseket korlátozó jogszabályok a dolgozók jogait terjesztik ki.

Szocialista polgári jogi tudományunk az utolsó években sokat fejlődött. Különösen mióta a szovjet jogtudomány eredményei kezdtek eljutni hozzánk,

²³ Csak kiemelkedő példa, de nem egyedülálló jelenség Szász Istvánnak az a teljesen helytelen megállapítása, hogy Duguit — Kelsen és Perassi mellett — az, akinek tanításain a Szovjetunió jogászainak felfogása alapszik. (A magyar magánjog általános része, 1947. 9. old.)

²⁴ Szász István: id. m. 17. old. (Kiemelés tőlem.)

²⁵ Találón jellemzi a pozitívista szemléletnek ezt a kései maradványát Nizsalovszky: «... a jogszabályok szövegére korlátozott érdeklődés nyilatkozott meg a berögződött obejktív, politikamentes jogtudományi kutató módszer alkalmazásával.» (A szovjet jogtudomány szerepe jogtudományunk fejlődésében, Jogtudományi Közlöny, 1952. 293. old.)

ilyen nézetek nyíltan már nem lépnek fel. Itt-ott azonban megvannak még a csökevényei annak, hogy polgári jogászok a proletárdiktatúra tényéből fakadó következményeket nem érvényesítik következetesen tudományágukban. A közérdek és magánérdek egységének felfogása, a közjog-magánjog elhatárolásának megszűnése, az egyén és államának viszonya, stb. olyan kérdések, amelyekben itt-ott a pozitívizmus és más burzsoá jogi elméletek csökevényei még jelentkeznek. Feladatunk, hogy a marxizmus-leninizmus még sokkal fokozottabb elsajátítása, a bíráló és önbírálat fejlesztése útján ezeket a csökevényeket felszámoljuk.

HOZZÁSZÓLÁS

MÁTRAI LÁSZLÓ levelező tag

Az elhangzott előadás kitűzött feladatát, a magyar jogbölcselet egy bizonyos irányának kritikai felmérését, megoldotta: elemezte a pozitivistá jogfilozófia tanításait, kimutatta azoknak hamisítatlanul idealista jellegét, sőt — ezen túlmenően — rámutatott ennek a filozófiának az osztályharcban betöltött nem egy funkciójára is, összekötve azt a magyar kapitalizmus fejlődésének főbb vonásaival. Ennek ellenére bizonyos hiányérzetünk maradt az előadás után, amelynek oka az — amit bizonyára az előadó is így lát — hogy az adott elemzés eléggé *kritikai*, de nem eléggé *történeti* ahhoz, hogy jogtudományunk történetének ezt a szakaszát teljes világossággal lássuk, hogy teljesen tisztázottnak érezzük azt a szerepet, amit a pozitivistá jogbölcselet a kor egész fejlődésében betöltött. Másszóval: az elemzés logikailag, tematikailag világos volt, de ennek a világosságnak az volt az ára, hogy a vizsgált három ideológust túlságosan kiemelte a maguk konkrét történeti helyéről. Vagyis az elhangzott előadás inkább kiindulás, amelyhez még bővebben meg kell adni a teljes és konkrét történeti távlatokat, hogy így az elemzés céljaira kiemelt probléma visszahelyezhető legyen a történeti fejlődés egészébe. Feltétlenül meg kell vizsgálni pl., hogy a pozitivistá jogfilozófia általában hogyan viszonylik a haladó filozófiai és politikai hagyományainkhoz. E téren keveset tud mondani az a körülmény, hogy miképpen viszonyult a magyar egyetemeken űzött jogfilozófiához (Martinihez, Virozsilhez, stb.), hiszen az egyetemnek igen kevés köze volt a magyar közélethez, a magyar társadalomhoz. De annál többet mondhat az a kapcsolat, amely Pulszkyék a 48-as ideológiához fűzi, mint ahogy általában az egész magyar kapitalizmus ideológiájának megítélésében is mindig egyik döntő kérdés a forradalomhoz való viszony. Persze sem történetészeink, sem filozófusaink nem tartanak még ott saját szakmájuk hagyományainak feltárásában, hogy végleges választ tudnának adni e korszakra nézve a jogtudomány történetésének. De egy-két pontra máris rá tudnának mutatni, amelynek segélyével nagyobb távlatban is le lehetne mérni a pozitivistá jogbölcselet retrográd jellegét.

Az egyik volna a *filozófiai* hagyomány, közelebbről Eötvös József államfilozófiája. Eötvös is idealista, szerinte is »uralkodó eszmék« szabják meg az állam alakulásának mikéntjét, de ennek ellenére — úgy hisszük — Eötvös felfogásának politikai tartalma mégis szorosabb kapcsolatban áll a 48-as ideológiával, mint Pulszky lapos, áltudományos »érdekköreik«. Bármennyire csökevényes, eltorzult, hanyatló formában és mértékben is, de az Eötvös-féle »szabadság, egyenlőség, nemzetiség« még mindig szervesebb kapcsolatban áll 48-cal és a francia forradalommal, mint a Pulszky-féle »érdekek«, amelyeknek már semmiféle forradalmi tartalmuk és mozgósító erejük nincs: a pozitívizmus dilettáns formái igyekeznek bennük a társadalomtudományt »semlegesíteni«, megszabadítani politikai mondanivalójától.

Ilyen és hasonló összefüggések részletes feltárásával lehetne kimutatni, hogy a pozitivistá jogfilozófia hogy viszonylik a magyar filozófiai gondolkodás két fő haladó hagyományához: az antifeudális-antiklerikális-materialista törekvésekhez és a nemzeti függetlenségért folytatott ideológiai harchoz.

Még konkrétebbé tenné a kérdést annak megvilágítása, hogy miképpen

viszonyul a pozitívista jogfilozófia az akkori magyar tudományban másutt is jelentkező pozitívista törekvésekhez. Gondolunk itt elsősorban a *történet-tudományra*, amelynek történetében már eléggé világosan előtűnik a pozitívista módszernek az osztályharc területén betöltött szerepe. Nem kétséges ugyanis, hogy minden akkori történésznek állást kellett foglalnia 48 vagy 67, haladás vagy reakció kérdésében és a pozitívizmus útját éppen azok a történészek választották, akik azt hitték, hogy ezen a harmadik uton, a »ténykutatás« objektívista útján sem 48-as meggyőződésüket nem kell feladniok, de azért a 67-es konjunktúrából sem fognak kimaradni. Ilyen és ehhez hasonló összefüggések (még a szépirodalom területén is !) fognak rávilágítani arra, hogy a Szabó Imre elvtárs által rajzolt *kritikai* kép szélesebb *történeti* távlatban is helytálló.